

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Кафедра німецької та романської філології

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

Завідувач кафедри

доц. Солдатова С. М.

"02" вересня 2019 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Теорія та практика перекладу

Факультет	іноземної філології
Кафедра	німецької та романської філології
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.055 Філологія (романські мови та літератури (переклад включно), перша – французька)
Кваліфікація	магістр філології

2019– 2020 навчальний рік

Програма розроблена:

Романова Наталя Василівна, доктор філологічних наук, професор.

Затверджена на засіданні кафедри
німецької та романської філології

Протокол № 1а від «02» серпня 2019 р.

Завідувач

кафедри

 Солдатова Світлана Миколаївна

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	Нормативна	
	035 Філологія		
Модулів – 2	035.055 Філологія (романські мови та літератури (переклад включно), перша – французька)	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Загальна кількість годин - 90		Семестр	
		1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 год. самостійної роботи здобувача – 2 год.	Рівень вищої освіти: Магістр філології	Лекції	
		16 год.	
		Практичні, семінарські	
		16 год	
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		58 год	
Індивідуальні завдання: год.			
Вид контролю: диференційований залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторної та самостійної роботи:
для денної форми навчання: аудиторних занять – 35% : 65%

Пояснювальна записка

Теорія і практика перекладу – самостійна наукова дисципліна, яка розглядає базові категорії письмового, усного й машинного перекладу, вивчає принципи переробки вихідного тексту (оригіналу), спрямованих на досягнення розуміння, взаєморозуміння і співпраці різних етносів у сфері загального й спеціального господарювання, окреслює й моделює перекладацькі дії на різних мовних рівнях – фонетичному, морфемному, лексичному, граматичному (морфологічному й синтаксичному), текстовому, пояснює трансформаційні зміни під час переходу з мови в мову, з культури в культуру, зі стилю у стиль.

Сучасне перекладознавство ґрунтується на узагальненому розумінні категорії тексту як певної "мовної картини світу" (вербалізація національної концептуалізації дійсності) та досліджує специфіку самоорганізуючої системи мовних елементів (змістово-формально-суспільних за своїм характером), які структурно укладені у висловлювання і денотативні ситуації вихідного й кінцевого текстів, визначає прихильність автора й перекладача до мовних текстових перетворень.

Завдання пропонованого курсу – познайомити магістрантів іноземної філології із основними теоретико-методологічними засадами теорії і практики перекладу, сформувані в них навички практичної діяльності в галузі художнього перекладу, сприяти формуванню їхнього індивідуального стилю перекладача художньої франкомовної літератури, згідно соціальних потреб розвитку українського суспільства, стимулювати їх до самостійного мислення, віднаходження відповідей на численні питання у галузі перекладознавства.

Зміст курсу теорії і практики перекладу є важливою складовою загальної професійної підготовки фахівців іноземної філології, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень "Магістр".

У курсі передбачено цикл лекційних занять і практичних.

Мета курсу:

- ознайомити магістрантів із основними положеннями, концепціями, теоріями вітчизняної і зарубіжної теорії і практики перекладу;
- допомогти магістрантам засвоїти поняттєво-теоретичний апарат пропонованої дисципліни;
- сприяти опануванню магістрантами перекладацьких трансформацій у деяких галузях функціональних стилів, а саме: художньому, науковому, технічному, публіцистичному;
- навчити магістрантів вибирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань у французькій та українській мовах;
- навчити магістрантів користуватися додатковою літературою та лексикографічними працями різного характеру;
- сформувані в магістрантів базу для подальшого самовдосконалення і використання мови в професійній сфері.

Завдання курсу:

методичні: виявлення особливостей формування та розвитку загальної, окремої, специфічної теорії перекладу; ознайомлення магістрантів із технічними прийомами роботи перекладача; оформлення письмового перекладу;

теоретичні: розуміння дій перекладача в процесі досягнення перекладацької еквівалентності; специфіка перекладу текстів різних жанрів; нормативні аспекти перекладу;

практичні: навчити магістрантів аргументувати перекладацькі розбіжності; закріпити навички роботи магістрантів із двомовними словниками; навчити магістрантів основам рецензування та редагування письмових перекладів односторонників; навчити магістрантів добирати приклади до певної теми.

За підсумками вивчення курсу магістранти повинні **знати:**

- поняттєво-теоретичний апарат теорії і практики перекладу;
- основні теоретичні підходи при визначенні таких понять, як "переклад (як процес і як результат)", "оригінал", "текст", "дискурс", "художній текст", "еквівалентність", "посередництво", "адаптація", "стратегія", "індивідуальний стиль перекладача", "адекватна заміна", "інваріант перекладу", "рівноцінність" тощо;
- головні чинники й закономірності неадекватності оригіналу як об'єкту перекладу;
- проблеми перекладу слова як форми й змісту;
- специфіку морфологічного й синтаксичного перекладу слова;
- найважливіші проблеми й напрями індивідуально-стильового перекладу;
- шляхи перекладацьких компенсацій;
- функціонально-стильові труднощі перекладу.

«Компетентності здобувачів другого ступеня вищої освіти магістр

з навчальної дисципліни «Теорія і практика перекладу»

ІК. Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

ЗАГАЛЬНІ

ЗК-1. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК-6. Здатність спілкуватися іноземною мовою.

ЗК-8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ФАХОВІ

ФК-7. Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень.

ФК-8. Усвідомлення ролі експресивних, емоційних, логічних засобів мови для досягнення запланованого прагматичного результату.

ФК-12. Здатність здійснювати ефективну професійну діяльність як одноосібно, так і в команді; перекладати у двосторонньому режимі різнопланові тексти в усній (переклад з аркуша, послідовний переклад) та письмовій (повний, реферативний і анотований переклад) формах.

ПРАКТИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

ПРН-2. Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземними мовами.

ПРН-6. Застосовувати знання про експресивні, емоційні, логічні засоби мови та техніку мовлення для досягнення запланованого прагматичного результату й організації успішної комунікації.

ПРН-18. Володіти теоретичною базою дослідницької і прикладної діяльності в галузі вітчизняного і зарубіжного перекладознавства, знатися на основних тенденціях сучасного вітчизняного і зарубіжного перекладознавства

ПРН-19. Володіти різними видами перекладацьких стратегій, методів та прийомів для здійснення ефективної професійної діяльності як одноосібно, так і в команді. Перекладати у двосторонньому режимі різнопланові тексти в усній (переклад з аркуша, послідовний переклад) та письмовій (повний, реферативний і анотований переклад) формах. Дотримуватися правил міжнародного етикету і норм поведінки перекладача в процесі здійснення професійної діяльності.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усьог о	у тому числі					усь ого	у тому числі				
		л	п	л а б	ін д	с.р .		л	п	ла б	і н д	с.р .
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Специфіка оригіналу												
Тема 1. Предмет, завдання та методи теорії перекладу.	10	2	2			6						
Тема 2. Художній текст і переклад	12	2	2			8						
Тема 3. Лексичні труднощі перекладу	10	2	2			6						
Тема 4. Синтаксичні труднощі перекладу	14	3	2			9						
Разом за змістовим модулем 1	45	8	8			29						
Модуль 2												
Змістовий модуль 2. Функціонально-стильові труднощі перекладу												
Тема 1. Лексико-семантичні труднощі перекладу	10	2	2			6						
Тема 2. Термінологічний аспект перекладу	12	2	2			8						
Тема 3. Специфіка машинного перекладу	10	2	2			6						
Тема 4. Переклад як творчість	13	2	2			9						
Разом за змістовим модулем 2	45	8	8			29						
Усього годин	90	16	16			58						

Зміст курсу:

Вступ:

Поняття перекладу; значення перекладу в сучасному житті людства взагалі та українського етносу зокрема. Професія перекладача.

Об'єкт і предмет дослідження теорії перекладу. Термінологічні аспекти перекладу. Загальні особливості науково-технічного перекладу. Можливості й перспективи машинного перекладу.

Художній текст і переклад:

Поняття "художній текст". Структура художнього тексту. Етичні норми й професійні стандарти якості. Іван Франко – засновник українського художнього перекладознавства. Мовні й позамовні чинники перекладу заголовку, підзаголовку, епіграфа художнього тексту. Авторські новотвори або оказіональні перетворення. Фразеологізми як основа образної системи оригіналу. Повні й неповні (часткові) образні еквіваленти. Калькування як один із найефективніших способів образності.

Лексичні труднощі перекладу:

Проблема перекладу слова. Власні назви. Імена й прізвища. Власні географічні назви. Назви газет і журналів. Вигадані імена. Фольклорні імена. Книжні імена. Назви посад, титулів, наукові звання і посади. Трансформації як контекстуальні синоніми закономірних (регулярних) відповідностей. Мотиви застосування трансформацій: буквалізм, ідіоматичність, нейтралізація міжмовних розбіжностей, уникнення штучності, неестетичності, компактність, значущість фонові інформації. Деякі особливості перекладу не кодифікованих двомовним словником похідних і складних французьких слів, скорочень. Переклад слів-реалій. Транслітерація. Трансформаційний переклад.

Синтаксичні труднощі перекладу:

Загальна характеристика основних типів граматичних трансформацій. Типи речень / висловлювань: прості, складні, ускладнені. Безособові й неозначено-особові речення. Складносурядні й складнопідрядні речення. Періоди. Переклад речень із кон'юнктивом. Пряме й непряме мовлення. Авторське мовлення. Модальні дієслова. Займенники як підмет, означення і додаток. Поширене означення. Порівняльний ступінь прикметників і прислівників. Прийменникові конструкції. Займенникові прислівники. Числівники. Дієприкметник і дієприкметникові звороти. Конструкція *zu + Partizip I*. Інфінітиви після дієслів із модальним значенням: *scheinen, glauben, brauchen, hoffen, verstehen, wissen, pflegen, suchen, haben, sein*. Кліше і формули. Додавання граматикалізованих одиниць (сполучників, займенників), вилучення граматикалізованих елементів, заміни частиномовних граматичних форм (число, час, спосіб, ступінь порівняння), заміни частин мови, синтаксичних конструкцій, факультативні зміни порядку слів, їх частин, членів речення, конструкцій і речень, зміни кількості і типів речень.

Лексико-семантичні труднощі перекладу:

Лексико-семантичні трансформації. Додавання слів, словосполучень, речень. Вилучення лексичних елементів. Лексичне розгортання та згортання. Синонімія. Антонімія. Омонімія. Генералізація. Конкретизація. Семантичний зсув. Смысловий (логічний) розвиток. Антонімічний переклад. Конверсивна заміна. Цілісне перетворення. Комплексні трансформації. Вибір варіанту

перекладу. Гра слів як комічний ефект. Каламбур як стилістичний прийом автора. Безеквівалентна лексика і способи її перекладу. Переклад вільних словосполучень та фразеологізмів.

Термінологічні аспекти перекладу:

Проблема перекладу термінів. Властивості терміна. Професіоналізми й терміни. Термінологічні словники. Специфіка роботи із термінологічним словником. Термінологічні паралелі та проблеми "фальшивих друзів перекладача". Семантична невідповідність однакових лексичних одиниць у французькій та українській мовах. Міжнародна Організація Стандартів про подолання семантичних розбіжностей термінів. Вимоги до науково-технічного перекладу.

Специфіка машинного перекладу:

Електронні словники. Принцип роботи із електронними словниками. Переваги й недоліки машинного перекладу. Автоматичні перекладачі Інтернет мережі: alphaWorks; PROMT's Online Translator; LogoMedia.net; Yahoo! Babel Fish; InfiniT.com. Перспективи машинного перекладу.

Переклад як творчість:

Моделі перекладу як творчого процесу. Ситуативна, трансформаційна, семантична, комунікативна, інформативна, голістична моделі. Одиниця перекладу. Повноцінність перекладу. Основні помилки перекладу як творчості. Оцінка перекладу. Відтворення авторської концепції художнього твору, а саме світогляду письменника та його творчого доробку. Взаємодія, взаємовплив структури мови й місця мовної одиниці в її структурній ієрархії, літературної норми мов, що перебувають у контакті. Прагматика оригіналу й прагматика перекладу.

Змістові модулі

Змістовий модуль 1. Специфіка оригіналу_

Лекційні модулі:

1. Предмет, завдання та методи теорії перекладу.
2. Художній текст і переклад
3. Лексичні труднощі перекладу
4. Синтаксичні труднощі перекладу

Практичні модулі:

1. Предмет, завдання та методи теорії перекладу
2. Порівняти концепцію оригіналу й перекладу прозового тексту Г.Г. Сергєєвої «Херсонщина», окреслити краєзнавчу лексику, встановити специфіку її перекладу французькою мовою.
3. Проаналізувати перекладений однокоренниками уривок із оповідання Г. Беля «Damals in Odessa» українською мовою; встановити лексико-граматичні труднощі перекладу.
4. Проаналізувати синтаксичний стиль оригіналу і порівняти його з перекладом інших магістрантів.

Теми для самостійної роботи:

1. Дібрати переклади українською мовою оповідання Г. Беля «Damals in Odessa». Робота із двомовними, синонімічними та фразеологічними словниками.

Опрацювати теми, скласти конспекти:

2. Чинники, що вимагають зміни синтаксичної структури.
3. Лексичні проблеми перекладу.

Підсумкова тека.

Дискусія-гра щодо проблем специфіки оригіналу.

Змістовий модуль 2. Функціонально-стильові труднощі перекладу_

Лекційні модулі:

1. Лексико-семантичні труднощі перекладу

2. Термінологічні аспекти перекладу
3. Специфіка машинного перекладу
4. Переклад як творчість

Практичні модулі:

1. Терміни, кліше, новоутворення у різних типах текстів, обґрунтувати власний переклад.
2. Перекласти найбільш типові синтаксичні структури вищезазначених стилів у формі двомовної бесіди: мовець-француз – перекладач – мовець-українець.
3. Специфіка машинного перекладу.
4. Перекласти письмово текст у галузі побутового функціонального стилю.

Теми для самостійної роботи:

Опрацювати матеріал та зробити конспекти до тем:

1. Об'єктивна варіативність побутового стилю.
2. Окрема методика художнього перекладу.
3. Лінгвопоетичний аналіз художнього твору.

6. Методи навчання

У процесі вивчення дисципліни «Актуальні проблеми сучасного перекладознавства» використовуються такі методи навчання: *словесні (розповідь-пояснення, бесіда), наочні (ілюстрація, демонстрація, ділова гра)* та *практичні (підготовка доповідей, реферати тощо)*. Ділова гра, наприклад, включає наявність ігрового моделювання та розподіл ролей між учасниками гри; наявність загальної мети всього ігрового колективу, досягнення якої забезпечується взаємодією учасників гри, підкоренням їх різнобічних інтересів цій загальній меті.

Окрім зазначених традиційних методів навчання на практичних заняттях використовуються нетрадиційні методи на кшталт *аналіз конкретної ситуації*, сутність якого полягає у наявності складної задачі чи проблеми, формулюванні викладачем контрольних запитань з даної проблеми, обговоренні можливих варіантів її вирішення.

До активних методів навчання належать *диспут, дискусія*. З метою формування професійних компетенцій широко впроваджуються інноваційні методи навчання, що забезпечують комплексне оновлення традиційного педагогічного процесу. Так, *метод "мозкової атаки"*, наприклад, формує вміння зосереджувати увагу на певній вузькій меті. Використовуючи метод мозкової атаки, здобувачі працюють як "генератори ідей".

Зазначене комплексне використання різноманітних методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності здобувачів та методів стимулювання і мотивації їх навчання сприяє розвитку творчих засад особистості майбутнього фахівця-філолога з урахуванням індивідуальних особливостей учасників навчального процесу й спілкування.

7. Методи контролю

Педагогічний контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості контролю.

Використовуються такі методи контролю (усного, письмового), які мають сприяти підвищенню мотивації здобувачів-майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності. Відповідно до специфіки фахової підготовки перевага надається усному, письмовому і тестовому контролю.

1. Метод усного контролю: індивідуальне та фронтальне опитування.
2. Метод письмового контролю: контрольна робота, переклад.
3. Метод тестового контролю.
4. Метод самоконтролю.

**8. Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів із
дисципліни «Теорія і практика перекладу»**

А 5	Здобувач має глибокі, міцні і системні знання з усього теоретичного курсу, може чітко надати визначення усім поняттям, послуговуючись лінгвістичною термінологією. Практичні завдання (модульна контрольна робота) виконані на високому рівні з чітким розумінням здобувачами жанрово-стилістичних особливостей текстів, що перекладаються й аналізуються.
BC 4	Здобувач володіє програмним матеріалом дисципліни повністю. Правильно, але з незначними помилками виконує практичне завдання з урахуванням знань, отриманих при вивченні дисципліни.
D E 3	Здобувач знає основні теми курсу та основні дефініції, проте не здатен надати чіткого визначення. Практична робота виконана без належного розуміння даних аналізу і кінцевої мети отриманих результатів. Модульна контрольна робота виконана не повністю та з помилками.
FX 2	Здобувач має фрагментарні знання з усього курсу, не володіючи основним понятійним апаратом з курсу, важливим для виконання практичних завдань. Практична робота виконана на низькому рівні.
F 1	Здобувач не володіє програмним матеріалом, не працював в аудиторії та самостійно. Практичне завдання не виконане.

Перелік літератури:

Базова:

5. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика. М.: СП, 1980. 392 с.
6. Архипов А.Ф. Самоучитель перевода с немецкого языка на русский. М.: ВШ, 1991. 255 с.
7. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М.: ВШ, 1975. 237 с.
8. Белехова Л.И. Інтерпретація та переклад поетичного тексту: Навчальний посібник для магістрів та аспірантів факультетів іноземних мов. Херсон: Айлант, 2001. 98 с.
9. Гачечиладзе Г.Р. Художественный перевод и литературные взаимосвязи. М.: СП, 1980. 256 с.
10. Демецька В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми. Херсон: Норд, 2007. 346 с.
11. Дорменєв В.С., Романюк С.Г. Засоби досягнення конотативної еквівалентності перекладу фразеологічних одиниць: пошук когнітивної дослідницької оптики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса: МГУ, 2015. № 18. Т. 2. С. 122–125.
12. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Теорія і практика перекладу (французька мова): підручник [для студ. вищ. навч.закл.]. Вінниця: Нова Книга, 2006. 592 с.
13. Комиссаров В.Ш. Теория перевода. М.: ВШ, 1990. 302 с.
14. Копанев П.И., Беер Ф. Теория и практика письменного перевода. Мн.: ВШ, 1986. 295 с.
15. Кузенко Г.М. Теоретичні засади української школи художнього перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса: МГУ, 2015. № 18. Т. 2. С. 135–137.
16. Латышев Л.К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы её достижения). М.: ВШ, 1981. 248 с.
17. Марчук Ю.Н. Проблемы машинного перевода. М.: Наука, 1983. 232 с.
18. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. М.: ВШ, 1980. 208 с.
19. Мирошниченко В.В. Авторська концепція художнього твору: онтогенез і експансія (на матеріалі англomовної та французької україніки). Запоріжжя: ЗДУ, 2003. 283 с.
20. Міщенко Л.А. Посібник з художнього перекладу до курсу "Теорія і практика перекладу" (французькою мовою). Вінниця: Нова Кн., 2003. 176 с.
21. Мунен Ж. Теоретические проблемы перевода. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. М.: МО, 1978. С. 36–41.
22. Науменко А. М. Сутність перекладу й перекладознавства. *Нові підходи до вивчення й викладання філології у вищій школі*. К., 1994. С. 120–136.

23. Науменко А.М. Блуканина сучасного перекладу: від глухого кута семіотики до глухого кута когнітивної лінгвістики. *Нова філологія*: зб. наук. праць. Запоріжжя: ЗДУ, 2003. №3 (18). С. 105–349.
24. Радчук В.Д. Забобони неперекладності. *Всесвіт*. 2000. № 1-2. С. 166–170.
25. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М.: ВШ, 1974. 186 с.
26. Романова Н.В. Теорія та практика перекладу. Херсон: Міська друкарня, 2015. 140 с.

Додаткова

27. Собков Ю.В. До питання адекватного використання трансформацій у перекладі. *Нова філологія*. Запоріжжя: ЗДУ. 2003. № 3 (18). С. 358–365.
28. Струк І.В. Відтворення мовних аномалій у художньому перекладі (на матеріалі мовлення персонажів романів Марка Твена та їх перекладів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Херсон, 2016. 20 с.
29. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. М.: ВШ, 1983. 303 с.
30. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. М.: Воениздат, 1973. 280 с.
31. "Хай слово мовлено інакше...". Проблеми художнього перекладу / [упор. В. Коптілов]. К.: Дніпро, 1982. 296 с.
32. Чернов Г.В. Основы синхронного перевода. М.: Воениздат, 1987. 256 с.
33. Чхайдзе А.В. Відтворення лексико-синтаксичного паралелізму при перекладі художньої прози. *Нова філологія*: зб. наук. праць. Запоріжжя: ЗДУ, 2003. № 3 (18). С. 366–378.

INTERNET – ресурси:

29. Паршин А. Теория и практика перевода / <http://www.alleng.ru/d/engl/engl28.htm>.
30. Терехова Г.В. Теория и практика перевода: учеб. пособие. – Оренбург: ГОУ ОГУ, 2004. – 103 с. / http://window.edu.ru/window/library?p_rid=19555.